

GIDROTEXNIKA INSHOOTLARI VA SUV OMBORLARINING XALQ XO'JALIGIDAGI AHAMIYATI

Bobojonov Nurimon Shaxriyor-o'g'li

“TIQXMMI” MTUning Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar

instituti, talabasi

nurimonbobojonov@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14192001>

ARTICLE INFO

Received: 9 th November 2024
Accepted: 12th November 2024
Published: 20th November 2024

KEYWORDS

Resurs, rejim, irrigatsiya,
melioratsiya, kommunal,
kollektor, drenaj, dinamik,
statik.

ABSTRACT

Ushbu maqolamizda gidrotexnika inshootlari va suv omborlarining xalq xo'jaligidagi tarmoqlari, o'rni, ahamiyati, rejimi, uning hayotimizdagi o'rni, gidrotexnika inshootlari va suv omborlaridan qanday maqsadlarda foydalanishimiz, suv inshootlarining atrof – muhitga bo'lgan ta'siri va suv xo'jaligida inshootlardan yanada samarali foydalanishga erishish haqida aytib o'tilgan. Gidrotexnika inshootlari va suv omborlari barpo etishning asosiy maqsadlarini va sabablarini ko'rib chiqishingiz mumkin.

Kirish. Mamlakatimizda jamiyatimizning barcha jabhalarida olib borilayotgan islohotlar jarayonida tabiiy resurslarni tejash, atrof – muhitga salbiy ta'sirlarni kamaytirish, rivojlanishga xizmat qiladigan ilm – fan yangiliklaridan oqilona foydalanish va xalqimiz turmush farovonligini yanada oshirishga qaratilayotgan e'tibor o'z samaralarini berayotganini alohida ta'kidlash joiz.

Asosiy qism. Ma'lumki, suv omborlari xalq xo'jaligining barcha tarmoqlarini suvga bo'lgan ehtiyojini ta'minlashdagi o'rni va ahamiyati beqiyosdir. Suv omborlari barpo etishning asosiy maqsadi ham daryolar suv rejimini tartibga solish va aholining maishiy – kommunal, xo'jalik ehtiyojlarini uzluksiz suv bilan ta'minlashdan iborat. So'nggi yillarda sug'oriladigan maydonlarni kengayishi, qishloq xo'jaligi samaradorligini oshirish, yerlarning meliorativ holatini yaxshilash va yangi yerlarning o'zlashtirilishi, suvdan energetika va boshqa maqsadlarda foydalanish hamda suv oqimlarini rostlashda suv omborlarining ahamiyati ortib bormoqda. Hozirda Respublikamizda 300 ga yaqin yirik gidrotexnik inshootlar, shu jumladan 20 mlrd.m³ sig'imga ega bo'lgan 60 dan ortiq suv omborlari va sel omborlaridan samarali foydalanib kelinmoqda.

Gidrotexnika inshootlari tabiiy suv resurslaridan foydalanish, suvning atrof – muhitga bo'lgan salbiy ta'sirini kamaytirish uchun ham qo'llaniladi. Suv omborlari asosan suv bosimini

tartibga solish va suvni teng taqsimlashda foydalaniladi. Suv tanqisligi mavjud bo'lgan hududlarga suv omborlari drenaj, sug'orish kanallari orqali suv yetkazish chora – tadbirlarini olib boorish rejasini tuzish orqali har bir yerdan unumli foydalanish imkoniyati yaratiladi. Bundan tashqari suv yetib borishi qiyin bo'lgan hududlarga melioratsiya, tomchilatib yoki yomg'irlatib sug'orish orqali tashlandiq yerlarni ko'kalamzorlashtirish chora – tadbirlarini olib borish, aholi turmush tarzini yaxshilash maqsadida yerlarni aholiga bo'lib berib aholi bandligini ta'minlashga erishish mumkin bo'ladi.

Foydalanish sharoitlariga ko'ra, gidrotexnika inshootlari doimiy va vaqt bilan bog'liq. Doimiy tuzilmalar butun ishlash muddati davom etadi. Vaqtinchalik faqat ma'lum davrlarda, masalan, doimiy inshootlarni qurish yoki ta'mirlash vaqtida foydalaniladi. Doimiy gidrologik energiya inshootlari esa asosiy va ikkilamchi inshootlarga bo'linadi. Asosiy tuzilmalar shunday bo'lib, suv bo'lishi butun gidroelektrik majmuasining normal tayyorlanishiga olib keladi. Ikkilamchi tuzilmalarning ishdan chiqishi gidroelektrik stansiya ish sharoitlarini yaxshilashi mumkin, ammo bu uning yomon parametrlariga ta'sir qilmaydi. Joy va birgalikda ishlash sharoitlari bilan birlashtirilgan gidrologik inshootlar guruhiga gidro – tugun deyiladi. Suv inshootlari quyidagi mezonlarga ko'ra tasniflanadi joylashuvi bo'yicha daryo, kanallar, dengiz, ko'llar suvi inshootlari suv oqimini tartibga solish, baliqchilik, kommunal xizmatlar uchun joylar, transport vositalari harakatlari murakkab bo'lgan joylarni ko'rishimiz mumkin.

Suv inshootlari bosimsiz va bosimli bo'lishi mumkin. Suv inshootlari bosimli, o'rta bosimli, yuqori bosimli va past bosimli inshootlarga bo'linadi. Gidrotexnika inshootlari quyidagi xususiyatlarga ega. Gidrotexnika inshootlari suv muhiti bilan doimiy ta'sir o'tkazishi ta'minlanadi va ishlanadi. Suvning tuzilmalarga ta'siri mexanik, vakuumli yoki biologik bo'lishi mumkin. Suvning mexanik ta'siri statik yuklar ko'rinishida namoyon bo'ladi. Bular gidrostatik va gidrodinamik suv bosimi, muz bosimi, to'lqin va filtrlash bosimi suvning fizik – kimyoviy ta'siri metall konstruksiyalarning korroziyasida, tuproqdagi bo'shliqda, betonning yuvilishida va joylarda namoyon bo'ladi.

Suv omborlari barpo etish suv resurslaridan oqilona va unumli foydalanish imkonini beradi. Suv omborlarida to'plangan suv yerlarni sug'orish aholi punktlari va sanoat korxonalarini suv bilan ta'minlashda, daryo, kanallarni tozalashda, yilning qurg'oqchil davrida suv tanqisligi muammolarini bartaraf etishda keng foydalaniladi. Suv omborlari daryolarning suvlari hisobiga ma'lum vaqt davomida to'ldirilib, xalq xo'jaligi tarmoqlarini kerakli vaqtda zarur miqdorda suv bilan ta'minlashga mo'ljallangan gidrotexnik inshootlar majmuasidir.

Respublikamiz hududida 60 dan ortiq suv omborlar mavjud bo'lib, har bir suv ombori qurishdan ma'lum bir maqsad ko'zlangandir. Suv omborining qanday maqsadlar uchun bunyod etilayotganligi avvalo shu hududning ehtiyojlaridan kelib chiqib amalga oshiriladi. Bugungi kunga kelib suv omborlari faqatgina bir maqsad uchun emas, balki ko'plab maqsadlar asosida bunyod etilmoqda. Lekin Respublikamiz sharoitida suv omborlari asosan qishloq xo'jaligini suv bilan ta'minlash va yangi yerlarni o'zlashtirish maqsadida bunyod etiladi. Aynan Sardoba suv ombori suvi bilan Sirdaryo viloyatining Oqoltin va Mirzaobod tumanlari, Jizzax viloyatining Arnasoy, Mirzacho'l va Do'stlik tumanlaridagi 146,2 ming gektar yerlarni sug'orish ko'zda tutilgan edi. Ya'ni, Jizzax va Sirdaryo yerlarini suv bilan ta'minlanishini yaxshilash maqsadida Sirdaryo daryosining qish va bahorgi suvlaridan tartibga solib foydalanilar edi.

Xulosa. Aytishimiz mumkinki, har bir qurilgan gidrotexnika inshootlari va suv omborlarini tabiatga bo'lgan ta'sirini o'rgangan holda, yanada yangi innovatsion g'oyalar va ishlanmalar o'ylab topish, hayotga tadbiq qilish kerak bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 – yil 10 - iyuldagi “O'zbekiston Respublikasi Suv xo'jaligini rivojlantirishning 2020 – 2030 - yillarga mo'ljallangan Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida” 6024 – sonli farmoni. Toshkent, 2020.
2. Мамажонов М. Повышение эффективности эксплуатации центробежных и осевых насосов насосных станций оросительных систем. Автореферат дис...докт.техн.наук.- Ташкент: ТИМИ, 2006.
3. Азизов. С., Каршинский магистральный канал. Гидротехника и мелиорация, 2017, № 7.с.21-26.
4. Bafojevich.A.S., Legal basis of farmers activity in Uzbekistan and analysis of the stage of its development. P: 112–114.
5. Internet saytlari.

